

Det vi gjør for å vokse



Marit Råbu

Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo

mariraa@psykologi.uio.no

Ingen oppgitte interessekonflikter

I filmen *Drømmer* ser vi kraften forelskelsen, forestillingsevnen og relasjoner til andre har på en ungdoms utvikling.



Johanne (Ella Øverbye) forelsker seg i fransklæreren sin, Johanna (Selome Emnetu).

Foto: Motlys

Drømmer er film nummer to i Dag Johan Haugeruds filmtrilogi *Sex – Drømmer – Kjærlighet*, som alle hadde premiere i 2024. Filmen handler om å være ung og bevege seg mot å bli voksen. *Drømmer* handler også om forelskelse, og om forholdet mellom fantasi og realitet. Når man kan forestille seg noe, kan man kanskje få det til å skje? Vi ser hvordan tenåringen Johanne tar i bruk fantasi, fiksjon og relasjoner til andre i sin egen utvikling. Tidvis gjør det skikkelig vondt.

Hva er utvikling?

Så å si alt vi psykologer forsøker å forstå og forklare, handler om hvordan noe eller noen utvikler og endrer seg. Ofte måles utvikling ved hjelp av standardiserte spørreskjemaer, for eksempel før og etter en psykoterapiprosess. Målene kan si oss noe om at noe har endret seg, men sier lite om hvordan det skjer når det skjer.

Vi kan tenke på utvikling som noe som foregår kontinuerlig i relasjoner i hverdagslivet (Andenæs & Jansen, 2019; Haavind, 2019). Utvekslinger og forhandlinger om hvem vi er, og hvem vi kan bli, er noe vi *gjør*. Utvikling er endringer over tid, hvor både det som har vært, og det vi ser for oss av framtid, preger opplevelsen av hvem vi er, og hva som er mulig. Vi posisjonerer oss på vår egen tidslinje. Endring er relativt til hvordan noe var før, og hvordan det er annerledes nå. Vi kan tenke oss at det er flere retninger å utvikle seg i, om mulighetene byr seg i de sammenhengene som vi inngår i. Selve utviklingen hos den enkelte vil være relativ, og vi kan aldri være helt sikre på hvordan utviklingen til enkeltmennesker vil se ut (Haavind, 2001).

For barn og unge skjer slike prosesser raskere og mer dramatisk enn hos voksne, selv om vi fortsetter å utvikle og endre oss gjennom hele livet. Vi trenger både støtte og utfordring fra andre for å kunne utvikle oss. Stephen Mitchell (1988) har beskrevet mennesker som

...shaped by and inevitably embedded within a matrix of relationships with other people, struggling both to maintain our ties to others and to differentiate ourselves from them... Desire is experienced always in the context of relatedness, and it is that context which defines its meaning. Mind is composed of relational configurations. The person is comprehensible only within this tapestry of relationships, past and present. (s. 3)

Å forlese seg

Johanne er både hovedperson og forteller i *Drømmer*. Hun er involvert i alt hun forteller, men forsikrer oss om at hun «forteller det akkurat som det var». Det er hele veien mye som er tvetydig når det gjelder hva som er drøm og fantasi, og hva som er realiteter, innenfor filmens univers. Hun forteller at «det hele begynte med en gammel bok». Hun leser boka *Det blir i familien*, som handler om Pauline, som blir forelsket i onkelen til en venninne. Onkelen er kunstner, og han «snakker til henne som en voksen». Pauline begynner å besøke ham alene. De ligger sammen, og når hun har vært hos ham, surrer han ømt ullskjerfet tre ganger rundt halsen hennes. «Da jeg leste det, var det akkurat som om jeg gjenkjente noe i meg selv, en slags lengsel.» Johanne merker det i hele kroppen, «en kriblende følelse av å ville være helt naken inntil noen. Jeg ønsket så sterkt at jeg skulle oppleve noe sånt selv». Så blir Johanne enormt forelsket i fransklæreren sin, Johanna, og hun skriver ned alt som skjer, i en fortelling om kjærlighetsforholdet deres, for å holde fast i opplevelsen.

Det å forlese seg er et tema som har tatt mange former gjennom litteraturhistorien. Den som forleser seg, går så langt inn i fiksjonen at han eller hun forveksler den med virkeligheten. Cervantes' *Don Quijote* forleste seg på ridderromaner, og dro ut på sine latterlige ekspedisjoner. Flauberts *Madame Bovary* forleste seg på kjærlighetsromaner og forestillingen om ideell kjærlighet. Handlingene som fulgte, førte henne inn i lidelse og dramatisk død. Både Don Quijote og Madame Bovary er tragiske helter.

Johanne er imidlertid ingen tragisk heltinne, selv om hun bruker det hun har lest, som drivkraft for å få noe til å skje. Hun forteller at hun leser bøker «for å ha et sted å gjøre av meg, og for å komme til meg selv».

Forelskelse

Johanne opplever det å være forelsket som dramatisk og overskridende. Hun drømmer heftige seksuelle drømmer om natta, og det får henne til å skamme seg om dagen. Hun fantaserer om å



fortelle Johanna at hun er forelsket i henne, og tenker at det verste ville være om Johanna lo av henne, «som voksne ler av et barn hvis de har sagt noe søtt og rart». Johanne besøker Johanna hjemme, og Johanna, som egentlig er tekstilkunstner, lærer Johanne å strikke. Johanne er opptatt av sanselige ting som hud, ull, skifer og vann når hun er hos Johanna. Det er varmt i leiligheten hennes, og de sitter tett sammen og drikker te og strikker, eller de tar av og på seg og prøver forskjellige ullgensere. Gjennom kamera ser vi Johanna som uendelig vakker, morsom og snill. Johanne føler at de smelter sammen. Det er lenge uklart om det seksuelle som Johanne har beskrevet i teksten sin, er noe som har skjedd, eller om det bare var i Johannes fantasi. Når Johanne skal hjem, surrer Johanna skjerfet ømt rundt halsen hennes.



I forelskelsen får Johanne følelsen av å miste kontrollen over seg selv. Hun mister evnen til å resonnerere. Det kan være deilig å slippe seg løs. Hun søker overskridelsen, hun vil erfare og vokse. I forelskelsen ligger også følelsen av å være den eneste som opplever noe så sterkt. Selve fenomenet forelskelse innebærer elementer av realitetsbrist og projeksjon, hvor man ser den andre gjennom sin egen idealiserte forestilling, lengsel og fantasi. I filmen blir det tidvis uklart hva som er Johannes forestillinger om Johanna og det som skjer mellom dem, og hva som er «realitet». Sammensmeltningen blir understreket av at de heter nesten det samme.

Utvikling som fram- og tilbakesteg

Filmen har scener der Johanne vokser, og scener der hun oppfører seg barnslig eller blir gjort mindre av andre. Hun forteller at hun var hos Johanna til sammen ni ganger, og «det føles uansett som om jeg vokste, som om jeg var i ferd med å bli en annen. Jeg ble den personen jeg alltid hadde hatt lyst til å være». En av de siste gangene Johanne besøker Johanna, kommer det en kvinne, Frøydis, på besøk. Hun er invitert på middag, og får vin. Frøydis og Johanna snakker om at Johanne er elev, og at hun er der for å få hjelp med strikketøyet. Frøydis tar på håret til Johanne, sier at hun har nydelig hår. Johanne føler seg «som en liten unge», og Johanna sier at Johanne var på vei til å gå. Scenen står i kontrast til de varme møtene, og er et tilbakeslag mot Johannes bevegelse mot å vokse og bli den hun har lyst til å være.



Johannes mormor (Anne Marit Jacobsen) drømmer i *Drømmer*.

Foto: Motlys

Lek er nødvendig

Sigmund Freud, som blant annet introduserte drømmer som kongeveien til det ubevisste, siteres hyppig på at god helse handler om å være i stand til å arbeide og elske (Elms, 2001). Donald Winnicott fremhevet i tillegg det å være i stand til å leke (1971). I virkeligheten må vi forholde oss til ytre realitet som vi ikke har kontroll over. I leken, som kan sies å være et mellomrom mellom fantasi og realitet, «the potential space», kan alt skje. Den som leker, kan veksle mellom å ta kontroll på realiteten, og å gi slipp. Det vil alltid bli friksjon, og det kan oppstå frustrasjon, når realiteten ikke passer med forestillingen. Lek kan bli skremmende, overveldende og komme ut av kontroll, så den som leker, kan komme til å trenge støtte og trøst.

Lek er helt nødvendig for at barn skal utvikle seg, og det å leke er sunt i seg selv. I lek kan ideer og fantasier prøves ut og kombineres med ulike versjoner av realiteten. Det kan være uklart hva som kommer fra det indre, og hva som kommer utenfra. Noe kan være en bestemt ting, og samtidig noe helt annet, som i drømmer. Når man klarer å forholde seg lekent til indre og ytre fenomener, kan de kobles på nye og overskridende måter, og utvikling kan skje. Paradokser er nødvendige og interessante. Det er elementer av illusjon og paradokser i for eksempel kunst og religion, og i psykoterapi.

Å tåle tvetydighet

Philip Bromberg var opptatt av fenomener som drøm, dagdrøm og dissosiasjon, og har blant annet skrevet bøker som heter *Standing in the spaces* (1998) og *Awakening the dreamer* (2006). Vi har med oss alle slags minner, fantasier og bruddstykker av erfaring når vi møter mangfoldige inntrykk fra realiteten, og vi er mer eller mindre ulike versjoner av oss selv i de forskjellige relasjonene våre. For Bromberg var psykisk helse å tåle at det er slik, og allikevel føle seg som et samlet selv: «Health is the ability to stand in the spaces between realities without losing any of them. This is what I believe self-

acceptance means and what creativity is really all about – the capacity to feel like one self while being many» (1998, s. 186).



Samtalene i filmen er fylt av tvetydigheter, paradokser og referanser til andre kunstverk. For eksempel siteres det fra et dikt av Gunnar Ekelöf: «Det finns ingen annan styrka än inre styrka, och den kommer utifrån.» Virkeligheten, slik vi erfarer den, vil alltid være en kombinasjon av indre og ytre realitet, mer eller mindre i balanse. Og vi har det bedre om vi klarer å «stand in the spaces» og leke med mulighetene, slik at vi kan utvikle oss og gjøre meningsfulle erfaringer. Vi kan tenke oss alle former for psykisk lidelse som grader av fastlåsthet, og vansker med å sortere indre og ytre virkelighet. I psykose kan indre erfaring framstå som reelle sanseinntrykk. Ved personlighetsforstyrrelser, store belastninger og/eller sterk sinnsbevegelse kan vi for eksempel komme til å tillegge andre intensjoner, og bidra til å skape konflikt eller tilbaketrekning. Det kan være et strev at så mye i livet er tvetydig, vanskelig å få oversikt over og utenfor vår kontroll.

Å forhandle utvikling mellom generasjoner

Johannes familie består av mor og mormor. Mormor er lyriker, og er den første som får lese Johannes manus om kjærlighetsforholdet til Johanna. Mormor insisterer på at hun også må vise det til mor, og de tre har flere samtaler i ulike konstellasjoner av to og to, eller alle tre. Som Johanne sier: «Tankene og drømmene kan handle om hva du vil, så lenge du holder dem for deg selv. Når du slipper andre inn, så begynner det å handle om helt andre ting.» Både mormor og mor syns først at fortellingen er sjokkerende. Mor «tenker på mange måter på Johanne som et barn», og da tenker hun at om dette har skjedd, så har Johanne vært utsatt for et overgrep. «Er dette sant?» spør mor. «Det handler jo om meg, det er livet mitt», svarer Johanne. Teksten og samtalene får mor til å innse at Johanne ikke lenger er det barnet hun forestilte seg. Johanne har blitt større, og hun har forandret seg. I prosessen som følger, ser mor etter hvert på teksten som en «feministisk perle», som hun syns det er viktig å gjøre tilgjengelig for flere.

I en samtale mellom mor og mormor sier mor at Johannes tekst får henne til å føle seg gammel. Mormor virker både imponert og stolt over teksten til Johanne, men etter hvert blir hun mer preget av misunnelse, både over den imponerende teksten og seksualiteten som Johanne har beskrevet. Mormor blir opptatt av sine egne bidrag til at Johanne kan skrive som hun gjør. Hun strever med alt hun selv gjerne skulle ha gjort, ikke minst når det kommer til kjærlighet og sex, og hun snakker om de varme kroppene som ikke er i livet hennes lenger. Kanskje har hun en bok igjen å skrive før det er over? Det er så mye som ligger bak henne, mens Johanne har livet foran seg. Mormors egne savn kommer i veien for å være raus mot Johanne, som er ung og trenger omsorg fra de som er eldre.

Drømmer kan løfte

I en samtale mellom mormor og forleggeren hennes forteller forleggeren om en danseforestilling hun har sett, inspirert av Jakobs drøm om himmelstigen, fra første Mosebok: «Han så en stige som var reist på jorden og nådde til himmelen. Og se, Guds engler steg opp og ned på den.» Mormor lengter etter Gud, helst som en blond, naken svenske på toppen av stigen. Etter samtalen har mormor en storslått drøm, hvor hun kjemper seg fram oppover stigen, i et vakkert tablå med hvitkledd dansere, akkompagnert av Benjamin Brittens mektige musikk fra *The World of the Spirit*, med tekst av Emily Brontë. Scenen minner om en drømmescene i Ingmar Bergmans *Fanny og Alexander*, hvor Isak Jacobi leser en religiøs tekst for Alexander, som sovner og drømmer om hvitkledd pilgrimer, gamle og unge,

som går sammen mot ukjent mål. En annen nærliggende referanse til det drømmeaktige er August Strindbergs *Et drömspel*, som blant annet viser at «Det er synd om människorna».



Overgrep?

Overgrep forekommer i alle alvorlighetsgrader, og gråsoner fins. Men aldersforskjell og maktulikhet i relasjoner har betydning (Råbu, 2024). I filmen er det skjeve kjærlighetsforholdet mellom en 16-åring og en voksen lærer fremstilt så mykt som mulig, og vi blir nesten forført: Det er ungdommen som tar initiativet. Læreren er en snill og vakker kvinne, og relasjonen er varm og øm og hyggelig. I en scene mot slutten av filmen, hvor Johannes mor møter Johanna på kafé, får vi imidlertid se Johanna uten forelskelsens fortryllende lys. Johanna har fått lese Johannes manus med tanke på å gi det ut som bok. I denne scenen opptrer Johanna nøyaktig like ansvarsfraskrivende som de fleste andre overgripere eller voldsutøvere. Måten hun snakker på, er typisk: Om det i det hele tatt har skjedd noe, så var det en bagatell. Det var den andre som fikk det til å skje, og faktisk er hun selv den som er offer og har blitt utsatt for overgrep.

Forleggeren i filmen snakker om Johannes tekst som en som folk kan føle seg trøstet av, og som kan gi folk lyst til å leve og delta i verden. Johannes mor sier at «Vi trenger å fortelle og høre hverandres historier». I filmen opptrer tre eldre sopplukkere som «Søstrene Brontë». De virkelige søstrene Brontë skrev dikt og romaner på 1840-tallet i England. Brontë-søstrene regnes som tidlige feminister. De skrev om kvinners erfaringer, om kjærlighet, og om det å kunne bestemme over seg selv. Vår tids feministiske fortellinger fra Oslo er både like og forskjellige fra fortellingene deres. Vi trenger fremdeles å leke med drømmer og versjoner av realiteten, og vi trenger både trøst, utfordring og støtte.

Referanser

- Andenæs, A. K. & Jansen, A. (2019). Innledning. I A. Jansen & A. K. Andenæs (Red.), *Hverdagsliv, barndom og oppvekst* (s. 11–25). Universitetsforlaget.
- Bromberg, P. M. (1998). *Standing in the spaces. Essays on clinical process, trauma, and dissociation*. Psychology Press. Taylor & Francis Group.
- Bromberg, P. (2006). *Awakening the dreamer. Clinical journeys*. The Analytic Press
- Elms, A. C. (2001). Apocryphal Freud: Sigmund Freud's most famous "quotations" and their actual sources. *Annual of Psychoanalysis*, XXIX, 83–104. Analytic Press.
- Haavind, H. (2001). *Contesting and recognizing historical changes and selves in development*. Upublisert manuskript. Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Haavind, H. (2019). Livsformsintervjuet: En veiviser til subjektive erfaringer. I A. Jansen & A. K. Andenæs (Red.), *Hverdagsliv, barndom og oppvekst* (s. 26–56). Universitetsforlaget.
- Mitchell, S. A. (1988). *Relational concepts in psychoanalysis. An integration*. Harvard University Press.
- Råbu, M. (2024, 19. juli). Når Lolita endelig kommer til orde selv. *Morgenbladet, Essay*, s. 22–24.
<https://www.morgenbladet.no/ideer/essay/2024/07/25/boker-om-overgrep-og-grooming-nar-lolita-endelig-kommer-til-orde-selv/>
- Winnicott, D. (1971). *Playing and reality*. Routledge.